

Өмірзақ А.А., академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, тарих факультеті, МО-23-1К, студент

(Ғылыми жетекшісі - тарих магистры, аға оқытушы Аймахов Е.Н.)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ГЕОСАЯСИ ОРНЫ

1990 жылдардағы ең үлкен геосаяси апаттан кейін әлем АҚШ пен КСРО-ның қақтығысқан екі елі арасындағы бұрынғы екі полярлы бейбітшілікті бірден жоғалтты. 1991 жылғы Беловеж келісімінің кейін, әлемде АҚШ-тың жалғыз супер державасымен бірполярлы әлем құрылды, ал бұрынғы КСРО көптеген тәуелсіз мемлекеттерге ыдырап, коммунистік болашағын жоғалтты, сол кезден бастап бұрынғы кеңестік республикаларда капиталистік және либералды-демократиялық қоғамдар жұмыс істеді. Американдық ғалым Фрэнсис фукуяманың айтуынша 1992 жылы ол "тарихтың соңы" болғанын және Дүниежүзілік әлемде либералды демократияның танымалдылығына ие болғанын және "адамзаттың идеологиялық эволюциясының соңғы нүктесін" және "адамзат қоғамындағы басқарудың соңғы формасын" білдіретінін атап өтті[1, 6]. Бірақ белгілі болғандай, бәрі онша алыс емес, Беловеж келісімі бірполярлы жүйені емес, бүкіл көпполярлы әлемді орнатты деуге болады. Шынында да, Кеңес Одағының мұрагері Ресей өзінің бұрынғы аумақтарындағы, әсіресе Орталық Азиядағы күштердің тепе-теңдігін жоғалтқан жоқ. Теңізге шыға алмайтын кең аумақтарымен, оның ыңғайлы географиялық орналасуы және көптеген пайдалы қазбалары бар, тек Ресей үшін ғана емес, Қытай, АҚШ, ЕО және басқа да бірқатар елдер үшін геосаяси ойында маңызды рөл атқарады. Әсіресе, аумағы бойынша Орталық Азияда бірінші орында тұрған Қазақстан, әлемде тоғызыншы орында, көптеген пайдалы қазба ресурстары, мұнай, газ және уран бар және экономикалық дәліз үшін тамаша жағдайға ие, бұл Қазақстанды державалар арасында маңызды геосаяси ойыншыға айналдырады.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері көпвекторлы саясатты қабылдағаны ешкімге құпия емес, онда ол бір мезгілде шығыс пен Батыста да ойнай алады. Қазақстанда бұл жақсы нәтиже көрсетіп отыр, Ресей Қазақстанның ең ірі сауда-экономикалық әріптесінің бірі мәртебесін сенімді түрде сақтап отыр. Қазақстан мен Ресей арасындағы тауар айналымы рекордтық 27 млрд долларға жетті және Ресей Қазақстанның ең ірі инвесторларының бірі болып табылады, бұл Ресейді Қазақстанның стратегиялық серіктесі және "одақтасы" етеді[2]. Қытаймен бәрі де бейбіт және тегіс, 2023 жылдың қараша айынан бастап Қазақстан мен Қытай арасындағы визасыз режим күшіне енді[3], ал тікелей инвестициялар ағыны 28 млрд долларды құрады[4]. Батыс бірдей, ЕО мен Қазақстан арасында энергетика саласының қатынасы, сауда-экономикалық және саяси қатынастар және т.б. сияқты көптеген келісімдерге қол қойылды[5]. Мысалы, өткен жылдың күзінде өткен Макрон мен Токаевтың кездесуі, онда Франция мен Қазақстан арасындағы экономикалық және энергетикалық саланың дамуы талқыланды. Нигердегі төңкерістен кейін Франция уранның негізгі жеткізушісінен айырылды, және бұл туралы еске салу керек, Франция мұнда Атом отыны энергетикалық отынның 63% құрайды және жалпы Еуропа ядролық отын оның қажеттіліктері үшін көп тұтынады[6]. Ал 1995 жылы Қазақстан НАТО-ның "Бейбітшілік үшін серіктестік" бағдарламасының қатысушысы болған Орталық Азиядағы алғашқы мемлекеттердің бірі болды. Бұл АҚШ-тың альянста көшбасшы болған осы аймақтағы позицияларын нығайтудың кең перспективаларын ашты[7, 50].

Мұның бәрі жақсы нәтиже көрсетеді егер сіз барлығымен мұқият және жылы қарым-қатынас орнатсаңыз. Әсіресе сіз географиялық тұрғыдан ыңғайлы болған кезде, онда сіздің ыңғайлы аумақтарыңыз дәліз ретінде пайдаланылуы мүмкін. Ресей мен Украинаның соғысы 2 жылдан бері жалғасып келе жатыр, Ресей бірден мыңдаған санкциялармен сыртқы әлемнен шеттетілді. Көрші елдердің Ресеймен кез-келген ынтымақтастығынан қорқып, олар шетінең айналып өтеді. Мысалға, Қытайды экономикалық қуатын жоғалтқысы келмей-ақ жақсы көрсетуге болады, ҚХР Транскаспий халықаралық көлік маршрутының(ТМТМ) көмегімен Қазақстанның көмегімен Ресейді айналып өтеді. Транскаспий халықаралық көлік бағыты (ТМТМ) Қытай, Қазақстан, Каспий теңізі акваториясы, Әзірбайжан, Грузия, Түркия және одан әрі Қара теңіз акваториясы арқылы Еуропаға өтеді. ТМТМ-бұл мультимодальды маршрут, оған екі көлік түрі қатысады: теміржол және теңіз[8]. ЕО бұл бағытқа қызығушылық танытады, өйткені ол Ресейді айналып өтеді. Бұл бағыт айтарлықтай нәтижелі жұмыс істейді, өйткені Сиань (ҚХР) – Баку (Әзірбайжан) қатынасымен Транскаспий халықаралық көлік бағыты (ТМТМ) бойынша Қазақстан арқылы транзитпен жүретін контейнерлік пойыз жөнелту пунктiнен межелi пунктке дейiнгi қашықтықты 11 күн iшiнде еңсердi[9]. Әрине, осы бағытқа Түркия, Әзірбайжан және Қазақстан сияқты үш түркі мемлекеті жұмылдырылған, бұл біріншісі үшін осы бағыт арқылы Қазақстанға және Орталық Азияның қалған елдеріне өз ықпалын таратуы оңай белгі болады, бұл түркі интеграциясына серпін береді. 2009 жыл қытай мен Орталық Азия елдерінің үлкен жетістігі болды, ол Қытай-Орталық Азия газ құбырының ашылуын белгіледі. Түркіменстаннан басталып, Өзбекстан мен Қазақстан арқылы өтетін бұл газ құбыры соңында Хоргос Қытай шекара пунктінде аяқталады[7, 174]. Қазақстан әлі де Қытайдың айтарлықтай геэкономикалық әріптесін ойнайды, Қазақстан арқылы газ Ауғанстан шекарасынан алыс орналасқан, ДАИШ топтамасының бөліктері мен Талибан қозғалысы әрекет ететін толық қауіпсіздіктен өтеді. Қытай тек көлік инфрақұрылымына ғана емес, сонымен қатар ірі өнеркәсіптік және ауылшаруашылық жобаларына да үлкен несие бере отырып, біздің аумақтарымызға өз ықпалын одан әрі кеңейте беретінін ұмытпауымыз керек. Бұл жақын арада Қытайдың қосымшасы болу туралы айтады. Бірақ ТМТМ Қазақстан үшін жалғыз экономикалық хаб емес,

жақын арада Ресей, Грузия, Әзірбайжан, Қазақстан, Түрікменстан, Иран және одан әрі Үндістанды байланыстыратын Балтықтан Үндістанға дейін созылған "Солтүстік-Оңтүстік" халықаралық көлік дәлізін салу жоспарлануда. Батысқа байланысты санкциялар, Ресей сауда үшін басқа жолды қажет етеді және "Солтүстік-Оңтүстік" халықаралық көлік дәлізі енгізілді. Қазақстанға бұл жол Ақтау мен Атырауды байланыстыратын Шығыс бағыты бойынша өтетін болады[10]. Бұл жобаның қауіптілігі мынада: маршрут екі санкциялық және ядролық елдерді байланыстырады, Иран мен Ресей, бұл Ресей елдің батысында өз ықпалын одан әрі нығайтады және Иран бұл Каспий теңізі тарапынан Қазақстан үшін үшінші қауіпке айналды. Ираннан экстремистік, террористік топтар таралуы мүмкін.

Кеңес Одағының ыдырауы пантюркизмнің дамуына жаңа уақыт ашады, ал Түркия ұзақ уақыт бойы "ұлы державалар" шеңберіне кіру мүмкіндігін іздеді. Түркияның сыртқы саясатының негізгі бағыттарының бірі жаңа тәуелсіз түркі тілдес елдермен қарым-қатынасты дамыту және Түркия бастаған "түркі әлемін" белгілеу болып табылады. Қазақстан барлық түркі халықтарының бірігуі үшін тамаша алаң болып табылады, ол түркі мемлекеттерін ұйымдастыруда көшбасшылыққа үміткер бола алады. Қазақстанның географиясы оңтүстік-шығысы табиғи географиялық шекаралармен – Тянь-Шань тауларымен қорғалған, Қазақстанның оңтүстігінде де өтпейтін шөлдер мен далалар, Үстірт таулары мен ойпаттары, Арал теңізі, Тұран ойпаты, Қызылқұм, Бетпақ-дала үстірті, Сарысу өзенінің, Шу өзенінің төменгі ағысы арасында орналасқан орасан зор аумақ қорғалады және Балқаш көлі. Солтүстік-батыс салыстырмалы түрде шағын географиялық тосқауылмен қорғалған – Орал алдындағы Үстірт, Каспий маңы ойпаты, Каспий және оған құятын Орал, біртұтас табиғи аймақты құрайды. Алайда, Каспийдің солтүстігі мен Жайық өзенінің батысы дерлік қорғалмаған. Шығыс сонымен қатар Алтай тау бөктерімен және тауларымен қорғалған, тек Ертістің таулы арнасы мен Қытаймен шекаралас басқа өзендер ғана қорғалмаған. Тек елдің солтүстігі іс жүзінде қорғалмаған, Қазақстан мен Ресей арасындағы ұзындығы 7598,8 км құрайды, бұл Қазақстан үшін үлкен қауіп. Этникалық тұрғыдан алғанда, оңтүстікте тұратын халықтар да көп жағдайда туысқан түркі халықтары (түрікмендер, қарақалпақтар, өзбектер және қырғыздар) және мәдениеттер қауымдастығы өзара қауіпсіздіктің маңызды факторы – Орталық Азия аймағының қауіпсіздігі болып табылады. Орталық Азияның қалған елдері үшін Қазақстан оларды Ресейдің геосаяси ықпалынан және славян этносының қысымынан қорғай отырып, терең қорғаныс аймағы ретінде әрекет етеді. Ал Ресей үшін нақты қазақстан Ауғанстан тарапынан ислам қауіпінен қалқан болып табылады. Айта кету керек, тек Оңтүстік бауырлас халықтармен ғана шектелмейді, сонымен қатар оңтүстік-шығыс, яғни Қытай билігінің бақылауындағы ұйғырлар, Ресей Федерациясының құрамындағы этникалық түріктер тұратын батыс пен Солтүстік. Қазақстанмен шектесетін Ресей облыстарында көптеген түріктер тұрады бұл Ресей үшін бұл аумақтарды бақылаудың тез әлсіреуі және Тәуелсіздік мүмкіндігінің немесе Қазақстанның автономия ретіндегі кіруі туралы қорқуға негіз береді, бұған себеп бар, өйткені Ресей көпұлттық, мұндай тәжірибеден шыққан елдер Югославия немесе КСРО мысалында ұзақ өмір сүруі екіталай. Ресей үшін нәтижесіз жүретін Украинадағы соғыс, ресурстардың сарқылуы және билікке қарсы наразылықтардың өршуі жақын арада Ресейдің жойылуы туралы айтады. Қазақстан Ресейдегі этникалық түркілердің рухын көтеру үшін түркі мәдениетін, тілдерін, тарихын тарата алады және түркілердің солтүстіктен жақын арада интеграциялануына мүмкіндік береді. Оңтүстік-Шығыс анағұрлым проблемалы, өйткені қазіргі диктатуралық режим Си мырзаның кез-келгенін ұйғырлардың әрекетінің мүқият бақылайды. Орталық Азия елдерінің егемендігін алғаннан кейін және жаңа демократияның құрылуы Шыңжаң аймағындағы жағдайға айтарлықтай әсер етті және Шыңжаңдағы ұлттық-айрықша қозғалыс күшейе түсті. Орталық Азия мемлекеті Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданымен, әсіресе ұзындығы 1700 км-ден асатын Қазақстанмен тығыз байланысты. Қытай Қазақстан мен онымен бірге Қырғызстан этникалық ынтымақтастық, географиялық жақындық және тығыз экономикалық байланыстар арқылы ұйғыр сепаратистеріне қолдау көрсете алады деп қорқады. Ұйғыр мәселесін шешуде Орталық Азия мен Қытай мемлекеттерінің бірлескен күш-жігері талап етіледі, өйткені СУАР аймақта тұратын ұйғырларға және керісінше үлкен әсер етуі мүмкін. Ең қолайсыз жағдайларда Қазақстанда ұйғыр автономиясын құру туралы сөз болуы мүмкін[7, 170-171]. Оңтүстік көршілермен шекаралас және мемлекетаралық экономикалық интеграция мәдениеттердің туыстығына, өркениеттік және дүниетанымдық көзқарастардың жақындығына байланысты қолайлы болар еді. Бұл тұрғыда Алматы геосаяси және геомәдени орталық ретінде одан да үлкен рөл атқаруы тиіс. Орта Азия өңірімен шекаралардың түйіскен жерінде, өзінің түркі этнос ағаларымен "арқасынан арқасына" орналасқан Қазақстан Алматы өңірінде барлық маңызды импульстар таралатын, ұлттық-мемлекеттік құрылымның энергетикасы дамитын жас тәуелсіз мемлекеттің орталығы-цитадельге ие.

Украинадағы ұзаққа созылған соғыс, Таяу Шығыстағы қақтығыс, Қызыл теңіздегі танкерлер мен сауда кемелеріне Хуситтердің шабуылдары, Тайвань айналасындағы шиеленістер, бүкіл әлемде саяси радикализм мен популизмнің өсуі — мұның бәрі қараңғы геосаяси жағдай туғызды. Негізгі қызығушылық саяси белсенділіктің үш аймағындағы сайлау процестеріне байланысты болады: Ресей, АҚШ және ЕО биылғы жылы өтеді. Ресей үшін бәрі әдеттегідей, сайлауды бұрмалау және өз халқына тән көрсету. Кандидатта Борис Надеждин сөз бостандығы мен соғысты тоқтатуды жақтайды[11]. Бірақ Ресейдің клептоқратиялық елі үшін нәтиже айқын болады. Батыста қазір оңға бұрылыс жүріп жатыр, Трамп қайтадан кандидаттарға ұсынылып, осы сайлауда жеңіске жетуі мүмкін және ал ЕО парламенттерінде оңшылдар өздерінің ықпалын көтеріп жатыр. Шілде айына дейін ЕО кеңесінің Шарль Мишельдің орнына ауыстыру табылмаса, Виктор Орбан оның орнына алады[12]. Ал Виктор Орбан өзінің оңшыл популистік

көзқарастарымен және Украинаға көмек бермеу жайлы танымал тұлға. Айтпақшы оңшылдар Ресейге адал көзқараспен қарайды. Егер республикашылар АҚШ қа қайта оралса және ЕО Парламентінде орындардың жартысын оңшыл партиялар алса, Украина үшін бұл үлкен қорқыныш болады. Қаржылық қолдау азаяды және Украина армиясының әлсіздігін пайдаланып, Ресей бірден Украинаны басып ала алады. Ал Украинаның жеңілісі, Ресей Қазақстанға өз назарын жандандыры және бұл Қазақстанның жағдайына жаман әсер етуі мүмкін. Қазақстан ЕО елдері үшін ең жақсы әріптес, ал Вашингтонда Назарбаевпен ресми кездесу болған кезде Д. Трамп АҚШ үшін Қазақстан Орталық Азиядағы құнды дос және стратегиялық серіктес болып табылатынын мәлімдеді, сондай-ақ Қазақстанмен ынтымақтасу өңірдегі қазіргі Америка әкімшілігінің сыртқы саясатын ілгерілететінін және АҚШ Ресейдің Қазақстанға ықпалының өсуіне жол бермейтінін атап өтті[7, 139]. АҚШ үшін стратегиялық болып саналса, кез келген жағдайда мұндай ресурстар донорын жоғалтпау үшін Украинаның жеңілуіне жол бермейді.

Тұтастай алғанда, Қазақстанның геосаясаты және басқа да Орталық Азия елдерімен қатар өз өңірінде маңызды рөл атқарады, өйткені Хельфорд Маккиндер айтқандай "Кімнің қолында Хартэнд болса, ол бүкіл әлемді басқарады". Қазақстанның геосаясатының ерекшеліктері оның орналасқан жерін ойнайды мен атап өткендей, география - бұл оның күші. Ыңғайлы және қауіпсіз экономикалық дәліз, бірақ сонымен бірге көрші державалардың ықпалында қалады. Қазақстан өзінің жағдайына байланысты таяқтарды Ресей мен Қытайға қарай бұрмалауға, үлкен проблемаларға батып кетпеу үшін қайықты қатты шайқамауы керек. Көптеген жылдар бойы осындай бай және кең аумақ үшін "жана үлкен ойын" жүріп жатыр деп айтуға болады.

1. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М., 2015
2. <https://kapital.kz/economic/120659/tovarooborot-mezhdu-kazakhstanom-i-rossiyey-po-itogam-vos-mimesyatsev-sostavil-17-mlrd.html>
3. <https://rus.azattyq.org/a/32678844.html>
4. <https://kz.kursiv.media/2023-05-03/skvr-rkchn/>
5. https://www.eeas.europa.eu/kazakhstan/evropeyskiy-soyuz-i-kazakhstan_ru?s=222
6. https://forbes.kz/actual/officially/kazakhstan_i_frantsiya_budut_sovmestno_razvivat_sredniy_koridor/
7. Центральная Азия в современных мирополитических процессах / Е. Г. Гарбузарова. - М.: Издательство «Аспект Пресс», 2020. — 192 с.
8. <https://index1520.com/analytics/analiz-i-perspektivy-transkaspiskogo-mezhdunarodnogo-transportnogo-marshruta/>
- 9] <https://middlecorridor.com/ru/press-tsentr/novosti/pervyj-v-novom-godu-kontejnnyj-poezd-iz-kitaya-v-azerbajdzhan-pribyl-za-11-dnej>
10. https://eabr.org/upload/iblock/a2b/EDB_2022_Report-2_INSTC_rus.pdf
11. <https://www.dw.com/ru/boris-nadezhdin-moj-rejting-rastet-na-5-v-nedelu/a-68154251>
12. <https://ru.euronews.com/my-europe/2024/01/08/eu-michel-candidacy-long>

Серік К., Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, филология факультеті, КФ-41 тобы, студент
(*Ғылыми жетекші – ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор Рустемова Ж.А.*)

ӘДЕБИЕТ ПӘНІН КОМИКС АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Кіріспе

Комикс – бұл тек оқиға дамуын көрсететін сурет немесе кейіпкерлер кескіні ғана емес, сонымен қатар әдеби бағыттарды біріктіретін ерекше өнер түрі. Комикс жанр мен жасты талғамайды. Комиксте сурет те, сөз де, динамикада бар. Сурет жетекші рөл атқарады. Комиксте вербальды мәтін толықтай суреттер қатарымен байланыста болады, ал иллюстрация мәтіннің міндетті элементі болып табылады[1].

Жаңалығы

Комикстер бүгінде өзінің оқиғасы мен әрі суреттерімен оқырманды біресе уайымдатады, біресе күлдіреді, бірде шабыттандырады. Мәтіннен ғана тұратын туындымен салыстырғанда комикстер визуализация арқылы баланы суреттерден басты нәрсені көруге және іздеуге үйретеді. Одан бөлек, комикстер кітап оқуды ұнатпайтындардың оқуға деген қызығушылығын оятуы мүмкін. Сурет сөзге қарағанда есте әлдеқайда жақсы қалады. Суретті әңгімеде оқиганың жеткізілуі шапшаң. Өйткені бейне, кескін арқылы ақпарат алу жеңіл, әрі жылдам. Комикс сөз арқылы толық жеткізілмеген әрекеттің сыры мен құпиясын және эмоцияларды танытады.

Бүгінде пәндерді комикс арқылы оқыту тәжірибесі жалпы білім беретін мектептерде кеңінен тараған. Мысалы Абай облысында «Білім-инновация» лицейінің физика пәні мұғалімі Жасқайрат Нәубетов физика пәнін комикс арқылы үйретуде. Жас мұғалім 7-сынып пен 9-сынып оқушыларына «Тығыздық», «Ньютон заңдары», «Энергияның сақталу заңы», «Архимед заңы» тақырыптарын комикстер арқылы түсіндіреді[2]. Қазақ әдебиетін комикс арқылы оқытып жүрген жас маман Назым Сапарова қазақ тіліндегі комикстердің